

Az innovatív tanuláshoz nemcsak elvek, programok szükségesek, hanem megfelelő környezet is. A nevelést és oktatást a meghatározott elveknek megfelelő pedagógusok és szakemberek végzik. Azonban ez még nem elegendő, be kell vonni a szülőket, a társadalmi, civil- és jóléti szervezeteket is.

A legjobb akarat mellett is gondot okozhat az intézményrendszer fenntartása. Ezt az állami támogatáson kívül pályázati pénzeknek és a Közös Kincs Oktatási Szolgáltató Közhasznú Nonprofit Kft.-nek köszönhetik. A rendkívül korszerű, tanulóbarát tantermek, a zöldövezettel körbevett udvar, a kicsik játszótere mind a közös ügyet szolgálják. A távolabb lakókat egy nagyobb és egy kisebb, saját tulajdonú iskolabusz szállítja. Létrehoztak Felsődobszán, a Hernád mellett egy 50 fő táboroztatására alkalmas erdei iskolát. A még távolabb lakóknak kollégiumot tartanak fenn.

A kezdeti általános iskolai képzés után lehetővé tették, hogy a végzett tanulók szakiskolai vagy gimnáziumi képzést kapjanak. Felvállalták a felnőttoktatást is.

Már a 2004–2005-ös tanévben 149 tanulójuk tett sikeres szakmai vizsgát. Az első érettségiző évfolyamról 28 fő szerzett érettségi bizonyítványt, közülük 13 felsőoktatásban vesz részt. Az esti tagozaton 38 fő érettségizett, és 4 fő javító vagy kiegészítő érettségi bizonyítványt, 117 fő pedig szakmai vizsgát tett. Jelenleg 1200 főt oktatnak, tanítanak a különböző iskolatípusokban.

Környezetük lakóival is gyümölcsöző a kapcsolatuk. A falunapokra a közösségi szórakozás számos formáját visszahozták. A hagyományápolás magával hozta a helytörténet fejlődését is. Gyűjtik a tárgyi emlékeket, meghallgatják és rögzítik az idősök történeteit. Szép kezdeményezés a szépkorúak farsangja, a lombhullató fesztivál, a mindenki karácsonya, a kincseink napja, a kirakodóvásárok, a főzőversenyek, és még sorolhatnánk.

A Közös Kincsünk Alapítvány a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében élő hátrányos helyzetű fiatalok és felnőttek tanulását, továbbtanulását, képzését és továbbképzését segíti elő, így lehetőséget teremt a munkaerőpiacon az elhelyezkedésre, versenyképességre.

Az elsajátítható szakmák jelenleg: burkoló, kőműves, szobafestő-mázoló, tapétázó, szociális gondozó és ápoló, gyermek- és ifjúsági felügyelő, óvodai dajka, fodrász, számítógép-kezelő, pedagógiai asszisztens, szociális gondozó és szervező, szociális gyermek- és ifjúságvédelmi ügyintéző, rendszer-informatikus, bolti eladó, gépi forgácsoló, szerkezetlakatos, géplakatos, kozmetikus, telefonos és elektronikus ügyfélkapcsolati asszisztens, ügyviteli titkár, multimédia-fejlesztő. Eddig 942 sikeres szakképesítő vizsgát mondhatnak magukénak az eltelt 5 évben.

Tapasztalataikat szívesen megosztják az érdeklődőkkel.

Kárász Aranka
Óbudai Gimnázium

Egyenlő bánásmód és esélyegyenlőség az iskolában

Hazánkban az egyenlő bánásmód és az esélyegyenlőség biztosítása az oktatás kerekei között igen érzékeny terület, sebezhető passzív alanyokkal. Sőt, szinte csak sebezhető passzív alanyok alkotják a hazai oktatásügy emberanyagát. Elenyésző a potenciális jogsértésnek nem exponált oktatók, kutatók, pedagógusok, tanulók és hallgatók száma. Az oktatásügy azonban nem csak egyféle diszkriminációval terhes. Olykor egy-egy történeti tényállás egymással párhuzamosan többféle injuriának is faktuális alapot képez.

Az Egyenlő Bánásmód Hatóság 2009. évi gyakorlatát vizsgálva feltűnő, hogy a Hatóság által a honlapján közzétett „legjellemzőbb ügyek” közül 34 esetben találkozunk jogsértést megállapító döntéssel. Ebből öt romákat érint: tehát mintegy 15 százalék. Hat esetben iskolai jogsértésekről van szó: ez nagyjából 20 százalék. A romákat érintő iskolai jogsértések száma három: azaz mintegy 10 százalék. Ezek igen magas százalékok. Különösen, ha a kumulált diszkriminációs-szegregációs faktorokkal számolt eseteket nézzük. Arányait tekintve rendkívül nagy számokról van szó, ami elgondolkodtató az egész társadalom és – nem utolsósorban – az állam számára is.

Az extrémizmus „élettere”

Az Egyenlő Bánásmód Hatóság gyakorlatában manifesztálódó esettípusok mellett megjelent Magyarországon a munkáltatási politizálás is, azaz az álláskeresők kisebbségi vagy politikai alapon történő megrostálása. A megerősödő hazai szélsőségek munkáltatási politizálásának lényege a társadalom megosztása és a kisebbségek kirekesztése a társadalmi keretek közül. Akár úgy is, hogy egyes munkáltatók egyfajta munkáltatási politizálással a szélsőségekhez lojális álláskeresőket támogatják. Ők ebből finanszírozzák – pontosabban a munkáltatóik közvetlenül így fedezik – a szélsőséges politizálás költségeit: a transzparens gyártástól a pénzbüntetésen és a pénzbírságon át a gyülekezési törvény (1989. évi III. törvény) 13. §-a szerint a rendezvény szervezőit és résztvevőit a kívülállóknak okozott károkért terhelő egyetemleges felelősségig.

A munkáltatási politizálás mára túlnőtt az egyszerű esélyegyenlőségi ügyek kategóriáján. A 654/2009. számú ügyben megállapítást nyert, hogy a Magyar Gárdával fenyegették a roma diákokat. „Hát én nem csodálkozom, hogy a fehér vagy Magyar Gárda járkal, gyalogol, masírozik” – nyilatkozta az egyik pedagógus a tényfeltárás során. Az iskola igazgatójának elmondása szerint belőle csak a féltés beszélt. Tudta ugyanis a gyerekektől azt, hogy félnek a Magyar Gárdától, és egy hétvégét más településen töltötték a családjukkal. Az Egyenlő Bánásmód Hatóság megállapította: „Egy pedagógussal szemben a társadalom magasabb mércét állít, szigorúbb követelményeknek kell megfelelnie, hiszen a nevelésére bízott gyermekek értelmi, szellemi és erkölcsi fejlődését biztosítva kell feladatait ellátnia. Így fokozottabban kell ügyelnie arra, hogy a gyűlöletkeltésnek és a rasszizmusnak, de még csak a célzatosnak sem tekinthető szélsőséges megnyilvánulásoknak se engedjenek teret a nevelési-oktatási intézményben, és a maguk részéről tegyenek meg mindent, hogy az ilyen jelenségeket a lehető legtávolabb tartsák az oktatási intézménytől.”

A kérdés csak az: miért nem fogott hozzá a múlt század hatvanas éveinek magyarországi vezetése ezeknek a már akkor is létező problémáknak a felszámolásához? Ha ezt a gondot megfelelő keretek közt lehetett tartani a rendszerváltás előtti Magyarországon, miért burjánzott el ilyen jelentősen a szociális piacgazdaság keretei közt működő plurális demokráciában? Mit mulasztottak el megtenni a kormányok, pártállástól függetlenül? A nők egyenjogúsítása érdekében hozott jogszabályok mellett miért maradt el a romákat védő jogi reguláció és orientáció tökéletesítése már a rendszerváltás előtti Magyarországon is? Lehet-e vagy érdemes-e egyáltalán az 1989 előtti jogalkotás hibájának felróni a jelenlegi romahelyzetet?

A roma iskolaügy problematikája régi történet Magyarországon, de ma már az iskolázott roma népesség adekvát végzettséggel is ki van téve annak, hogy munkáltatási politizálás áldozatává válhat. A romákkal szemben, helyettük alkalmazott, hasonlóan vagy alacsonyabban iskolázott munkaerő már nem pusztán egyes munkáltatók kisebbségekkel szembeni emocionális averzióját testesíti meg, de az alkotmányos rendre és a társadalmi kohézióra is veszélyt jelent.

Ami az iskolák falai közt történik, nagyjából arra számíthat a tanulmányait sikerrel végző kisebbségi az iskola kapuján kívül is. A sok jó példa és felidézhető egyesületi-mozgalmi tevékenység, polgárjogi aktivizmus nem törpül el a negatív esetek mellett. Azonban feltűnően megszorodtak az iskolai és a romákat ért, valamint az iskolai keretek közt roma származásúakat ért kázusok az ombudsmani jellegű hatóságok és a bíróságok gyakorlatában. Ez a jelenség a társadalmi-gazdasági rendszer politikai alapjainak részleges megbomlását mutatja. Egy ilyen politikai és társadalmi atmoszférában az extremizmus közhatalomra kerülése különösen kiélezné a roma lakosság és a nem romák közti konfliktusokat, de alkalmas lenne az amúgy is sérülékeny iskolaügy bomlasztására is.

Természetes, hogy az iskolák falai közül indul minden hasonló szociális ellentét. Az iskolai kasztosodás Magyarországon egyáltalán nem ismeretlen jelenség. A hazai zsidóság gyermekei a második világháború alatt külön szervezett zsidó osztályokba járhattak, gondosan elkülönítve a többiektől. Erről Kertész Imre gyermekkori visszaemlékezéseiben is számot ad. De a lányok és a nők oktatása is hosszú ideig kirekesztő jelleggel zajlott. A fiúk és a lányok sokáig csak az érettségipadban ülhettek először egymás mellett. A kirekesztés története párhuzamos a legtöbb civilizált állam fejlődésével. A gond az, hogy – ilyen vagy olyan, burkolt vagy burkoltnak vélt formában, de – még mindig nem vészett ki társadalmunkból.

Formalizmustól mentesen állíthatjuk: mindegy, hogy törvényi keretek közt vagy éppen hatályos törvényi rendelkezésekkel ellentétesen zajlik a hazai iskolai kirekesztés, csak az eredmény számít.

A nemzetközi jog irányai

Magyarországon az 1964. évi 11. törvényerejű rendelet hirdette ki az oktatásban alkalmazott megkülönböztetés elleni küzdelemről szóló 1960. évi UNESCO-egyezményt, melynek 3. cikke értelmében minden megkülönböztetés kiküszöbölése és megakadályozása érdekében a részes államok kötelezik magukat, hogy

eltörölnek minden olyan törvényhozási és adminisztratív rendelkezést és megszüntetnek minden olyan adminisztratív gyakorlatot, amely megkülönböztetést von maga után az oktatás területén;

megteszik a szükséges intézkedéseket – ha kell, törvényhozási úton –, hogy a tanulóknak a tanintézetekbe való felvételénél semmiféle megkülönböztetés ne történjék;

a tandíjak, az ösztöndíjak odaítélése és a tanulók bármilyen más formában történő segélyezése terén nem engedik, hogy állampolgáraikat a hatóságok megkülönböztetett bánásmódban részesítsék;

a hatóságok által a tanintézeteknek bármely formában nyújtott segéllyel kapcsolatban nem tűnnek semmiféle olyan korlátozást vagy kedvezést, amely kizárólag a tanulóknak egy bizonyos csoporthoz való tartozásán alapul.

Az 1. cikk értelmében a „megkülönböztetés” a fajon, bőrszínen, nemen, nyelven, valláson, politikai vagy bármilyen egyéb véleményen, nemzetiségi vagy társadalmi származáson, vagyoni helyzeten vagy születésen alapuló minden olyan különbségtétel, kizárás, korlátozás vagy kedvezés, melynek célja vagy következménye az oktatás terén való egyenlő bánásmód megszüntetése vagy akadályozása.

Ezt az UNESCO-egyezményt elsősorban az észak-amerikai feketék oktatási egyenjósítására céljából hozták, de a közelmúltban a magyar kormány is az USA oktatásügyi és

emberi jogi szakértőinek tanácsát kérte, hogy az USA-ban bevált módszerekkel számolják fel a hazai romadiszkriminációt. Az USA-ban az afroamerikai diákok helyzete lényegesen javult, igaz, ma is vannak problémák ezen a téren.

Magyarországon az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény 27–29. §-aiban, az *Oktatás és képzés* cím alatt rekodifikálta a törvényhozó az UNESCO-egyezmény vonatkozó posztulátumait. A Bajnai-kormány szakmai segítséget kért, hogy a túlnyomórészt eredményesnek nevezhető észak-amerikai megoldást – az emberi jogokból levezetve – Magyarországon is sikerre lehessen vinni. A kérdés csak az: miért nem fogott hozzá a múlt század hatvanas éveinek magyarországi vezetése ezeknek a már akkor is létező problémáknak a felszámolásához? Ha ezt a gondot megfelelő keretek közt lehetett tartani a rendszerváltás előtti Magyarországon, miért burjánzott el ilyen jelentősen a szociális piacgazdaság keretei közt működő plurális demokráciában? Mit mulasztottak el megtenni a kormányok, pártállástól függetlenül? A nők egyenjogúsítása érdekében hozott jogszabályok mellett miért maradt el a romákat védő jogi reguláció és orientáció tökéletesítése már a rendszerváltás előtti Magyarországon is? Lehet- vagy érdemes-e egyáltalán az 1989 előtti jogalkotás hibájának felróni a jelenlegi romahelyzetet?

A labda az önkormányzatoknál van

Az Egyenlő Bánásmód Hatóság az 525/2009. számú döntésében megállapította, hogy az eljárás alá vont önkormányzat a közoktatás szervezésével kapcsolatos feladat-ellátási és fenntartói, irányítási tevékenységével hozzájárult a kérelmező által sérelmezett jogellenes elkülönítés kialakításához és annak fenntartásához. Az önkormányzat által jóváhagyott döntésen alapult, hogy az oktatási intézmény a működtetése során a pedagógiai programban foglaltak alapján az osztályszervezés szempontjainak kialakítása, a tanulók osztályba sorolása, az osztályoknak az intézmény valamely meghatározott épületében való elhelyezése, az adott osztályok létszámának és azon belül az etnikai kisebbséghez tartozók arányának kialakítása során megsértette az egyenlő bánásmód követelményét a cigány etnikumhoz tartozó tanulókkal szemben, vagyis jogellenes elkülönítést alkalmazott. Az önkormányzati törvény, az 1990. évi LXV. törvény 8. §-ának (4) bekezdése szerint municipális kézbe került az általános iskolai oktatás, de – szintén e szakasz értelmében – a települési önkormányzat köteles biztosítani a nemzeti és etnikai kisebbségek jogainak érvényesülését is. A törvényi felhatalmazás tehát adott, hogy a municipalitás akár egyazon rendelet keretében fellépjen a romák oktatásügyi diszkriminációja ellen. A jogi eszközök adottak, mégis akad olyan önkormányzat, amely nem képes megfelelően szabályozni e területet, vagy ha az önkormányzati jogalkotás meg is fogalmazza a romák oktatási szegregációját megszüntetni célzó rendelkezéseket, ezek végrehajtási deficitet szenvednek.

A labda az önkormányzatoknál van, de esélyegyenlőségi törvényünk, a 2003. évi CXXV. törvény értelmében a problémás helyzet kezelése állami feladat is, sőt elsődlegesen az állam kötelessége. Az önkormányzatok nem az állam megnyújtott karját képezik. Az önkormányzatiság autonóm mozgásteret biztosít a lokális kérdések helyi rendezéséhez. Ekként az állam nem léphet az érintett önkormányzatok helyett. Vagy ha mégis megtenné, azzal a közhatalom demokratikus decentralizációja és a helyi közösségek önkormányzathoz való joga sérülne. Az államnak nem funkciója, hogy a helyi közérdeket az országos közérdekek vagy az államérdekek szintjére transzponálja. A helyi társadalmi konfliktusok rendezésének mindenekelőtt helyben kell megtörténnie. Ha ez nem sikerül, az annyit jelent, hogy a társadalmi diszkrépanciák helyi szinten túlsúlyba kerültek a jogállammal szemben. Egy-két kivételes eset alkalmas lehet arra, hogy az országos politika és a törvényhozás-jogalkotás is elkezdjen foglalkozni az iskolai szegregációval és az iskolai diszkrimináció további aktualitásaival.

Iskolai szelekció

Nem minden helyi önkormányzatot érint a szegregáció elleni küzdelem sikertelensége. Vannak pozitív példák, emberi jogi sikerek, eredmények. Mindazonáltal a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa a 2008. évről szóló beszámolójában szó szerint a következőket írta: „A kisebbségi ombudsmanhoz évről évre nagy számban érkeznek olyan beadványok, amelyekben nevelési-oktatási intézményekben megvalósuló közvetlen vagy közvetett hátrányos megkülönböztetést, jogellenes elkülönítést sérelemznek. E panaszok kizárólag a cigány kisebbséget érintően fordulnak elő.” Az iskolai osztályok közti szelekció esetében a jobb képességűnek címkézett gyermekeket elválasztják a rosszabb képességűnek tartottaktól. Csakhogy a rosszabb képességűek osztályába átlagosan kétszer annyi roma tanuló jár, mint az úgynevezett jobbak közé. Ez a tünet leginkább a szegényebb településeken jellemző, de az ombudsman a fővárosban a józsefvárosi iskolaát szervezések kapcsán is a roma tanulók szegregációját fedezte fel. A roma tanulók voltaképp külön iskolákba szorultak volna, elkülönítve a nem roma diákokat tömörítő, jobban felszerelt iskolától. A józsefvárosi közoktatási esélyegyenlőségi program szerint a szegregációra „részben az oktatásszervezés ad módot [...] a tagozatos osztályok működtetésével”. A jogi háttér tehát a Józsefvárosban adott, de a fővárosi kerületben a gyakorlati végkifejlet néha eltérhet a normatív követelményektől. Ez pedig a jól konstruált elméletet írja felül.

A valóság alapú megközelítés több településen is ütközik az önkormányzati szabályokban megjelenő antidiszkriminatív, antiszegregatív látszatpolitizálással. Ennek három alapesete van:

(1) Az érintett önkormányzat valóban pozitív szándékai a jogalkalmazás során szenvednek csorbát, amiről a municipalitás nem szerez közvetlenül tudomást.

(2) Az önkormányzat tényleges szándékai ab ovo eltérnek a normaalkotásban koncipiált irányoktól.

(3) Az önkormányzat jó szándékú iskolai esélyegyenlőségi politikájának empirikus vizsgálata negatív tapasztalatokkal szolgál, de a municipalitás bürokratikus döntéssel félresöpri a közvetlenül hozzá eljuttatott információkat.

Az esetek többségében a harmadik pontban foglaltak fordulnak elő. Az első pontra is találunk példát, de a második pontban megfogalmazott lehetőség csak látens formában létezhet a mai Magyarországon.

A demokratikus fékek még nem koptak el

A 474/2009. számú ügyben az Egyenlő Bánásmód Hatóság nem tudta bizonyítani, hogy a roma tanulóért hátrányos megkülönböztetés szoros összefüggésben lett volna a diák etnikai kisebbséghez tartozásával. Végül a Hatóság a maradék tényállási elemekre alapította elmarasztaló döntését: „A gyermek hiperaktivitása miatt nem részesülhetett folyamatosan a közoktatási törvény alapján kötelezően biztosítandó azon napközis foglalkozásban, amelyben osztálytársai. Annak ellenére, hogy a napközis nevelő nyilatkozata szerint a gyermek kezelhető lett volna, társai elfogadták, segítették.” Magatartási nehézségekkel küzdő gyermeket utasítottak el a 227/2009. számú ügyben is, bár ebben az esetben nem merült fel etnikai színezet.

Az esetek többségében a roma népesség nem ismeri fel az etnikai alapú diszkriminációt, vagy ha felismeri, nem meri nevének nevezni azt. Így a lappangó etnikai injuriák sokszor fedve maradnak a hatóságok előtt. Valószínű, hogy az így is sokkoló hatású százalékos arányok egy tisztább helyzetben még komolyabb anomáliákat mutatnának. Az állam és az önkormányzatok cselekvési kényszerhelyzetben vannak. A gondokat – kivált az ilyen természetűeket – azonban nem lehet egyik napról a másikra megoldani. A szo-

ciális értékrendet a társadalmi igazságosság mentén kell átrendezni, de nem egyetlen kormányzati ciklus alatt, hanem hosszú, legalább huszonöt évre kiterjedő programozás keretei közt. Ennél rövidebb idő alatt valódi előrejutást lehetetlen volna elvárni.

A politika parciális extrémizálódása mindig visszaveti a korábban elért haladást, és további évekkkel-évtizedekkel nyújtja meg a társadalmi igazságosság érvényre jutását az iskolai környezetben. Az elkendőzött visszasságok, a pedagógustársadalom politikai-világnézeti alapú töredezettsége nem kedvez az egyenlő bánásmód és az esélyegyenlőség ügyének. A pedagógusok nem vihetik be a politikát az iskola falai közé. Legalábbis nem helyes, ha így tesznek. A Magyar Gárdával fenyegetőző tanár nem az Alkotmány 70/G. §-ának (1) bekezdésében foglalt alapjoggal, a tanítás szabadságának jogával élt, hanem a társadalmi veszélyesség mezejére lépett. A pedagógusok számára nem tiltott az aktív politikai szerepvállalás, de közoktatási törvényünk, az 1993. évi LXXIX. törvény 39. §-ának (4) bekezdése értelmében nevelési-oktatási intézményben párthoz kötődő szervezettel kapcsolatba hozható politikai tevékenység nem folytatható.

Arra a kérdésre, hogy fenyegetheti-e egy pedagógus a roma diákokat a szélsőségesek agressziójával, társadalmunk többsége egyértelmű nemmel felelne. De arra a kérdésre, hogy a romák és a többi tanulók közös, szegregációmentes osztályokban tanulhassanak, már kevesebben válaszolnak igennel. Ezt mutatja a hazai iskolaügy. A többség számára persze mindez nem kérdés. Az egyre nagyobb határfokkal cselekvő szélsőségesek azonban nem egyszer be tudják vinni az etnikai alapú diszkriminációt a helyi politikálásba. A demokratikus – konzervatív, szocialista vagy liberális – közép részéről is hasonlóan magas agilitásra volna szükség, hogy az iskolai egyenlő bánásmódot és esélyegyenlőséget a meglévő jogi határok között lehessen tartani. A jog felülírása a gyakorlatban kezdődik. Amikor már a jogalkotásban is megmutatkozik, a demokratikus fékek régen elkoptak.

A politikai faktor

A politikálás alapvető társadalmi cselekvés, melytől nem érdemes elzárni a helyi lakosokat és az ország állampolgárait. Kivételek persze vannak. Külön jogszabályok határozzák meg, kik nem politikálhatnak. A pedagógusok nem tartoznak ilyen tiltás alá, miként a szülők és az öntudatra ébredő diákok sem. A politikálás hazánkban nem állampolgári kötelesség, de vannak olyan európai uniós országok, ahol a politikai jogok gyakorlása annak számít. A magyar megoldás az engedékenységre épít, tehát arra, hogy a nagyobb szabadság magasabb minőségű demokráciát eredményez. Ennek a teóriának azonban adódnak gyakorlati gyengeségei is.

Az esélyegyenlőség és az egyenlő bánásmód ősi, vallási eredetű emberi igény. Megvalósításához közösségi aktusok kellenek: jogi, etikai és spirituális természetű aktusok. Olyan társadalmi összetartásra van szükség, amely nélkül a társadalom egyes csoportjai önálló utat járnának, az esélyek eltolódnának a gazdagabbak és a többségi társadalom

Hogy lehet, hogy a roma nemzetiségi iskolák és középiskolák tanulói jóval magasabb tanulmányi eredményt képesek produkálni, mint a szegregált jelleggel, jobbára roma diákok összetételével működő általános iskolák és középiskolák? Lehet, hogy a kisebbségi közoktatási intézmények kiterjesztése lenne a helyes önkormányzati válasz a roma iskolaügy problémáira? Vagy ezzel a szegregáció terjedésének biztosítanának jogszerű kereteket? Lehetne-e megoldás a roma iskolaügyben, ha a roma diákok nemzetiségi iskolákba járnának?

irányába. Az egyenlő bánásmód követelményét pedig elnyomnák a közhatalmat gyakorlók és a gazdasági potenciát kezükben tartók érdekei.

A romakérdés egy a sok megoldásra váró probléma közül. Ezen az egy példán át látható, hogy az ország lakossága mennyit hajlandó feláldozni önös érdekeiből egy emelkedett civilizációs szint eléréseért. A romakérdés tisztázása a magyarországi demokrácia próbája. A szegénység mint diszkriminatív faktor gyakran együtt jár az etnikai alapú szegregációval. Éppen ezért a romakérdés megoldásának egyik – de nem kizárólagos – kulcsa a társadalmi egyenlőtlenségek felszámolása: a gazdagabbak jelentősebb közteherviselése és a szegényebbek szociálpolitikai, adópolitikai, gazdasági és civilizációs támogatása, segítése.

A hangsúly a szociális-ökonómiai integráción van

Az iskolai romakérdés nem elsősorban etnikai jellegű, inkább szociális problémaként tűnik fel. A roma tanulók iskolai integrációja felülről jövő folyamat kell legyen. A civil szervezetek tevékenysége jól kiegészítheti az állami-önkormányzati 'top-down' ráhatást, de az utóbbi finanszírozása nélkül az egyesületek és az alapítványok félkarú óriások lennének. A hangsúly tehát az integráción van, ehhez pedig elengedhetetlen a közigazgatás kooperációja. A társadalmi alrendszerek alsóbb szintjei nem képesek megküzdeni az esélyegyenlőségi konfliktusokkal. A törvényi és az alkotmányos normaképzés az iskolai romaintegráció alapja. Ehhez járulnak segítő jelleggel az alacsonyabb jogi szabályok és jogi, valamint metajurisztikus lehetőségek, úgymint a mentorálás, a civil ösztöndíjak, a roma közösség vezetőinek és tagjainak oktatása-képzése, az országos és a helyi kisebbségpolitika szinergiája, az anyagi biztonság és jólét igazságos elosztása, a közszféra esélyegyenlőségi törekvéseinek gazdasági-munkaügyi rásegítése stb.

A romaügy Magyarországon akkor intézményesült ténylegesen, amikor megjelent az oktatásban-nevelésben, a szakképzésben, a felsőoktatásban és a felnőttképzésben. Egy etnikai kisebbség számára a kiemelkedés útja a tanuláson át vezet. Ennek a tanulásnak pedig élethosszig tartónak kell lennie. Mindehhez pénz kell és idő, de elsősorban is anyagi eszközök. A iskolai romaügy és általában az oktatási romaügy az esélyegyenlőség révén oldódhat meg. Sokszor éppen az segít a megoldás megtalálásában, ha a romákat nem etnikai alapról közelítjük meg, hanem a heterogén magyar lakosság szervezeteinek fogjuk fel. Így a társadalom egyes tagjainak számára etnikai kisebbséghez tartozástól függetlenül, a hasonló esélyek elvéből kiindulva juttat az állami-önkormányzati redisztribúció.

A roma kultúra megőrzése már irodalmi, festészeti, néprajzi, zenei területre navigál. A folklórt azonban nem szabad összetéveszteni a társadalmi esélyegyenlőséggel és az egyenlő bánásmód követelményével. A kultúra konzerválása és fejlesztése eltérő utakon jár, mint a romák személy szerinti szociális-ökonómiai beilleszkedése. Ezt a kettőt sokan hajlamosak összekeverni, ami a romaügyről alkotott kép szétzilálásához vezethet.

A romák iskolarendszerű oktatása és felnőttképzésük, valamint szakképzésük elsősorban a társadalmi-gazdasági beilleszkedést hivatott szolgálni. A roma folklór művelése a kisebbségek nyelvi-kulturális jogainak témakörébe tartozik, ami nem kötődik direkt jelleggel a romák iskolázottságához és jólétéhez, valamint gazdasági szerepvállalásához.

A romák iskolai szegregációja tehát nem kulturális kirekesztést jelent, hanem a mindennapos társadalmi létezésből zárja ki az alacsonyabb szintű oktatásban részesülőket. Ez tehát társadalmi és állami-önkormányzati probléma, melynek megoldása a társadalmi összefogásban és a helyesen vezetett állami-önkormányzati szabályalkotásban rejlik.

A csörögi eset

A kisebbségi ombudsman 2007. évi beszámolójában a csörögi roma tanulók esetét emeli ki. A helyi önkormányzat egyedül nem, csak a szomszéd önkormányzatokkal tár-

sulásban tudná ellátni alapfokú oktatási-nevelési feladatait. Mivel 99 százalékban roma tanulókról van szó, felmerült a kérdés, miért nem hajlandók a szomszéd önkormányzatok társulni a csörögivel. Ez az eset nem egyedüli. A roma tanulók oktatáshoz fűződő emberi jogai sérülhetnek, ha a szegényebb önkormányzatok nem képesek társulni a municipalitás alapfeladatainak ellátására. Ilyen adminisztratív gátak sokszor adódnak a roma kisebbség, illetve külföldön például más kisebbségek jogérvényesítése kapcsán.

Mivel a társulás az önkormányzatoknak nem kötelessége, hanem joga, a romák iskolázottsága szegénységi alapon is veszélybe kerülhet. A roma iskolaügy és a szegénység összefüggéseire nagyobb városok elmaradottabb iskolái is példát szolgáltatnak. A gazdagabb szülők sokszor kerülnek a szegényesen felszerelt, gyengébb tanulmányi eredményt nyújtó iskolákat, és ezzel óhatatlanul is megvalósul a gazdagok és szegények szembeállítás. Ha mindezt etnikai szemszögből nézzük, a roma diákok külön iskolákba szervezésével találkozunk. A megoldás nem egyértelmű és főképp nem kézenfekvő. Amíg a társadalomban és nem egy esetben a közszolgáltatásban – például az igazságszolgáltatásban, a közigazgatásban, a rendőrségnél – is fellelhető a roma kisebbséggel kapcsolatos előítéletesség, addig a kirekesztés kezdeti lépése, tehát az iskolai szegregáció is létezni fog.

Beszámolókkal és tanulmányokkal rá lehet ugyan világítani a problémákra, a valódi megoldás azonban a roma esélyegyenlőség átfogó nemzeti programozásában és annak jogtudatos, professzionális realizálásában rejlik. Ehhez pedig szükség van társadalmi együttműködésre: a lokálisan érintett lakosság civil támogatására, a települési és a megyei önkormányzatok esélyegyenlőségi politizálására és főképp a programokban foglaltak megvalósításához elengedhetetlen állami-társadalmi összhangra.

Roma integráció

A Roma Integráció Évtizede Program, azaz a RIÉP előzményei közt a 2003. évi *Romák a bővülő Európában. A jövő kihívásai* című Regionális Roma Konferencia is szerepelt, melynek vendéglátója a magyar kormány volt. 2004-ben Budapesten elfogadták az *Évtized Nyilatkozatot* (2004). A Roma Integráció Évtizede Programot 2005-ben Szófiában hirdették meg. Az érintett országok: Románia, Bulgária, Magyarország, Szerbia, Szlovákia, a Cseh Köztársaság, Macedónia, Horvátország és Montenegró. A magyar Országgyűlés 2007. június 25-én fogadta el a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervéről szóló 68/2007. (VI. 28.) országgyűlési határozatot. A roma lakosság szociális-ökonómiai integrációját a magyarországi stratégiai terv az oktatás, a munka világa, a lakhatás és az egészségügy felől közelíti meg.

Ezek közül is legfontosabb az oktatásügyi és a munkáltatási politizálás, hiszen az összes többi esélyegyenlőségi faktor a mai Magyarországon – és a RIÉP többi államaiban – ezekre épül rá. A romatelepek helyzetéről számos statisztikai adatgyűjtés keletkezett. Ezek azonban – éppen az adatvédelmi jogi korlátok miatt – sokszor eltérhetnek a valóságtól. A roma kisebbség jogos gyanakvása és a romák körében terjedő asszimilációs törekvések nem kedveznek a kutatásoknak. A romák magyarországi egészségügyi helyzetével szintén foglalkoznak írások, de a reális helyzet nincs teljesen feltérképezve. Itt is az előbbihez hasonló nehézségek hátráltatják a kutatásokat.

A munkáltatási és az oktatási politizálás közvetlenül és akut módon jelentkező gondokat vet fel. A Egyenlő Bánásmód Hatóság kazuisztikája szerint a Magyar Gárdával fenyegető pedagógus a laikus oktatásszakmai megközelítést világítja meg. A Magyar Gárdával szimpatizáló, de diplomatikusabban eljáró oktatásszakmai tényezők jóval nagyobb gondot jelentenek a roma iskolaügy számára. A romák alkalmazását megtagadó, illetve őket különféle ürüggyel elbocsátó munkáltatók a munkáltatási politizálás legsötétebb oldalát mutatják. Mindez ma még nem általános, de az ország számos pontján megtalálható. Elszórt jelleggel ugyan, de ezek az elszórt esetek politikai vagy világnézeti szervező

erővel az általánosság szintjére emelhetők. Az oktatásügyben elszórtan jelentkező roma-diszkrimináció egy éles politikai fordulattal országos jelentőségűvé válhat. A jogalkotás eszköze azonban nem a diszkriminálók kezébe van letéve. A jogalkotó feladata, hogy végrehajtható szabályokat hozzon, és felszámolja a kirekesztés legapróbb formáját is.

A Roma Integráció Évtizede Program elnökségét a részt vevő országok közül Magyarország 2007. július 1. és 2008. június 30. között töltötte be. A magyar elnökség számos eredménye között Spanyolország, Albánia, valamint Bosznia-Hercegovina csatlakozási szándéknyilvánítása és Szlovénia megfigyelői státuszba kerülése is szerepel. Továbbá a magyar elnökség az Európai Unió Bizottságához fordult, hogy a romák társadalmi integrációjával európai uniós szinten is foglalkozzanak. A magyar részről az EU-ban politizáló roma képviselők fontos nyomatékot adtak a magyar szándék valóságosságának, továbbá példát állítottak a többi uniós állam elé.

A másodlagos jogi hatások torzítanak

A magyar kormányzat romapolitikája hosszú időre nyúlik vissza. Ideológiától függetlenül megvolt és megvan a jobbitó motívum. Nem a jobboldaliság vagy a baloldaliság függvénye, hogy mikor jobb vagy mikor rosszabb a roma kisebbség helyzete Magyarországon. Voltak eredményesebb és kevésbé produktív szakaszok is, de a romakérdés rendezése és a romákkal szembeni hátrányos megkülönböztetés felszámolása terén a hazai politika mindaddig jó szándékú és hatékony intézkedéseket hozott. Mindennek releváns alapját képezik a kutatóintézetekben készült tanulmányok és az oktatásügy korszerű, demokratikus mederbe terelése. Az alkotmányos fundamentumról megközelített romakérdés, a diszkriminációval szembeni hathatós lépések és a roma iskolaügy problematikájának definiálása a jogi és a 'soft law' típusú megoldások felé terelték a roma iskolaügy és általában a romakérdés rendezését.

Maga a rendezés szó talán nem is igazán helyes ebben az esetben, mert a roma iskolaügyben nem rendpártiságra van szükség. Jogrendünk helyesen koncipiált elemekből épül fel. A roma iskolaügy megoldása tehát nem jogrendi kérdés, hanem a jog mögött meghúzódó, másodlagos jogi jellegű hatások torzulásait kell eliminálni. A romák iskolai esélyegyenlőségének és a velük szembeni egyenlő bánásmódnak semmiféle hazai jogszabály sem áll az útjában, mégis jogi természetű, de a jogrend első vonala mögött meghúzódó, jogiasnak, félig joginak vagy áljoginak tekinthető akadályok gátolják a jogrend kisebbségvédelmi funkcióit. Erre utalt a Józsefvárosban vagy a Csörögön feltárt eset is. Az ombudsmani eszközök a roma iskolaügyben nem elégségesek. Az is igaz, hogy azokkal az eszközökkel, melyekkel a zöld ombudsman felléphet a környezet védelmében, nem lehet kisebbségi és iskolai konfrontációkat kezelni. A megoldás tehát nem a nemzeti és etnikai kisebbségek országgyűlési biztosának hatáskör-szélesítésében és eszköztárbővítésében rejlik, hanem a társadalmi igazságosság szélesebb alapokra helyezésében. Ez a fajta igazságosság a platóni értelemben vett ősi igazságosság: „Most már – legalábbis az én meggyőződésem szerint – minden további nélkül világosan megkülönböztethetem egymástól az igazságot és az igazságtalanságot. Nevezetesen az indulat és a félelem, a gyönyör és a fájdalom, az irigység és a vágyak zsarnokoskodását a lélek fölött – akár árt, akár nem – mindenképpen igazságtalanságnak nevezem. Ezzel szemben ha a jónak szándéka és képzele uralkodik a lelkekben (akárhogyan gondolják is egyes városok és egyes magánemberek ennek konkrét megvalósítását), és ez vezérel teljes mértékben egy embert, még ha téved is olykor, igazságosnak kell tartanunk minden tettét, amely ilyen forrásból fakad, és ennek van alárendelve: ez a legnagyobb áldás az egész emberi élet számára.” (Platón, 2008, 345. o.)

Experimentális megoldások

A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény 6/A. §-a (1) bekezdésének 3. pontja a kisebbségi közoktatási intézmény fogalmát akként határozza meg, hogy a tanulók legalább egynegyede részt vesz a nemzeti, etnikai kisebbségi nevelésben-oktatásban. Kisebbségvédelmi törvényünk értelmében a „mássághoz való jogot” úgy is lehet gyakorolni, hogy a többségi nemzethez tartozó diákok – akik nem részesülnek kisebbségi oktatásban – egy fedél alatt tanulnak a kisebbségekkel. Felmerül a kérdés: például a német kisebbségi iskolákba miért iratják a szülők szívesebben csemetéiket, mint a szláv nemzetiségi iskolákba? És a roma nemzetiségi iskolákba miért jár a megengedett háromnegyedes aránynál jóval kevesebb nem roma diák? Rossz történelmi berögződésről van szó? Vagy más tények és adatok is állnak a tendencia mögött?

Hogy lehet, hogy a roma nemzetiségi iskolák és középiskolák tanulói jóval magasabb tanulmányi eredményt képesek produkálni, mint a szegregált jelleggel, jobbra roma diákok összetételével működő általános iskolák és középiskolák? Lehet, hogy a kisebbségi közoktatási intézmények kiterjesztése lenne a helyes önkormányzati válasz a roma iskolaügy problémáira? Vagy ezzel a szegregáció terjedésének biztosítanának jogszerű kereteket? Lehetne-e megoldás a roma iskolaügyben, ha a roma diákok nemzetiségi iskolákba járnának? Nem hiszem. Egyrészt ezt emberi jogi jogsértés nélkül nem lehet előírni, másrészt a kisebbségi kérdés két külön ágáról van szó. Itt nem a romák mint kulturális kisebbség elnyomásáról, kirekesztéséről van szó, hanem a roma lakosság mint „államalkotó tényező” – vesd össze az Alkotmány 68. § (1) bekezdésével) állami-társadalmi beilleszkedéséről.

Kísérletezések, próbálkozások szerte az országban folynak. Külföldi megoldások átvételére is találunk példát. Tökéletes megoldás nincs és nem is lehet, de az experimentális jogi megoldásoknak mindenképpen helyet kell biztosítani. Kisebbségvédelmi törvényünk 4. §-a értelmében – egyebek közt – a Magyar Köztársaság tilalmaz minden olyan politikát és magatartást, amely a kisebbségnek a többségi nemzetből történő kirekesztését, illetve elkülönítését célozza vagy azt eredményezi, valamint a kisebbséghez tartozó személyt hovatarozása miatt üldözi, életkörülményeit nehezíti, jogainak gyakorlását akadályozza.

Freud (1982, 359. o.) megfogalmazásában: „Az ember egyéni szabadságigényét a tömeggel szemben mindig védeni fogja. [...] Az emberiség sorsproblémáinak egyike, hogy a kultúra meghatározott alakulása mellett elérhető-e egyensúly, vagy pedig a konfliktus kibékíthetetlen.”

Irodalom

1949. évi XX. törvény. A Magyar Köztársaság Alkotmánya.

1964. évi II. törvényerejű rendelet az oktatásban alkalmazott megkülönböztetés elleni küzdelemről szóló egyezmény kihirdetéséről.

1989. évi III. törvény a gyülekezési jogról.

1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról.

1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól.

1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról.

2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról.

68/2007. (VI. 28.) országgyűlési határozat a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervről.

Évtized Nyilatkozat. (2004) 2010. 01. 22-i megtekintés, Szociális és Munkaügyi Minisztérium, <http://www.szm.gov.hu/main.php?folderID=1052&articleID=4821&ctag=articlelist&iid=1&accessible=0>

Platón (2008): *Törvények*. Atlantisz, Budapest.

Freud, S. (1982): *Rossz közérzet a kultúrában*. In: uő: *Esszék*. Gondolat, Budapest.

Julesz Máté

SZTE, ÁOK, Népegészségügyi Intézet